

ՀԱՏՈՐ ԻԷ.

1889

ՅՈՒՆԻՍ

ՀԱՅԿԱԿԱՆՔ

ՀՈՒՄՈՒՄՆ ԲԱՆԱԲԱՂՈՒԹԵԱՆ ԿՈՐԵԱՆ
ԿԱՄ ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ, ՀԱՆԴԵՐՁ ՎԱԽԵՐԱԲԱՆՈՒԹԵԱՄԲ
ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ
Ս. ՄԵՍՐՈՎԱՅՑ

ԻԱԹԱՆԳԵՂԱՅ ԳՐՈՅ ՃԸ ԳԼԽԱՀԱՄԱՐԷՆ ԳՃԺԱ, ՏՐԸՂ-
ԴԱՏԱՅ ՎԱՏԱՄԱՆԹԻՆՆ և ԳՐԹԵՐԸ ՎՅՆԱԿԷՍ ԿՐ ՎՈՒԳ-
ԸՆԹԱՆԱՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՎԱՏԱՄԱՆԹԵԱՆ և ԳՐԹՈՅ ՀՆՈՒ,
ՈՐ ԳԺՈՒԱՐ ԿՐ ԼԻՆԻ ՎՅՆԱՀՆՈՒՆ ՈՐՈՇԵԼ, ԹԷ ՈՒ ԵՒ
ՎԱՏԱՄԷ ՎՅՆԱ, ԿԱՄ ԼԱՆ ԽԱՆԵՐՈՎ, ԱՐԴԵՂ ՏՐԴԱ-
ՏԱՅ ԹԷ ԳՐԻԳՈՐԻ ԿԵՆՍԱԳՐԻՆ ԻԳՆՆ ԸՆԺՎՅԵԼԻ ՎՅԱ
ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐԱՎ ԵՄՍ՝ և ՍՈՐԱ ՆԱԽԱՐԻԾԱՅ ԳԼԽՈՅՆ ԵՄՂ
581 և 582 ՄԻՋԱՆԿԵԱԼ ԵՐԿՈՒ ՎԱՐԲԵՐՈՒԹԻՆԸՆ, ՈՐ
ԿՐ ՎԵԼԻՆ՝ ՎՅՆԱ ԵՐ ՎՅՆԱՀՆՈՒՆ ՍՐՏԱԽԻՐ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՆՆ, ԲԱՌ ՎՅԱ
ԲԱՌ ՆՈՅՆ ԵՆ ԸՆԴ ԿՈՐԵԱՆ՝ ԱՀԱՆԱԽԻԿ ՆՈՐ ԳԺՈՒԱՐՈՒԹԻՆՆ ՄԻ ԽԱ, ՈՐ
ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԵԱՅ Բ. ԳՐՈՅ ՀԱՐԱՂԱՏՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ, ԳԷԹ ԸՍՏ ՄԱՍԻՆ,
ԿԱՆԿԱԾ ԿՈՒ ՏԱՅ՝ ՄԻ և ՆՈՅՆ ՏԵՂԵԱՅ ՄԵՂ և ՄԻ և ՆՈՅՆ ԲԱՌԵՐՈՎ ՀԱ-
ՏՈՒԱԾՆԵՐ, ՈՐՈՎՐ ԽՈՒ ԱԳԱԹԱՆԳԵՂ՝ ԶՐԻՍՏՈՆԷՆՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄ ԱՆ-
ՏԱՐԱՆԻ ՄՈՒՄԸՆ Ի ՀԱՅԱ, ՆՈՐԱ ԳՐԹԱԾ ՄԵԾԱՄԵԾ ՎԵԱՆԵԼԻՐԸ՝

1. ՊԱՄԸ ՎԱՐՈՒԵ և ՄԱՀՈՒՆ Ս. ՄԵՐՈՎԱՅ, ՎԱՍ՝ Ի ՎԵՆԵԻՆ 1833, ԵՂ 13.
ԱՅԱ ՎԱՐԲԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱ ՎԻՍԻ ՎԵՆԻՆ ԵՂԱՏԱԿՈՒԹԻՆՆ ՆԱԽ ԴԻՆ ՏԵՂԵԱՅ:

այլովք հանդերձ կը նկարագրուին. առ Կորեան, ընդ հակառակն, հայերէն նշանագրոց գիւտի մեծ դէպքն 'ի ձեռն Մեսրովբայ, և նորա գործած մեծագոյն յեղափոխութիւնն և վարդապետութիւնը կ'աւանդուին. Թերևս կարելի լինէր պատահական համարել այս նորանշան երևոյթս, եթէ վերոյիշեալ երկու տեղիքը միայն էին. Սակայն որքան անգրագոյնս յառաջնէք՝ այնքան ևս նմանաբան տեղիք յաճախ միզ ընդ առաջ կը լինին. Թէլ 584-586 և 588-589 երկու տեղիք, յորս կը պատմուի Գրիգորի բերնով աւետարանի քարոզութիւնն յԱրտաշատ և 'ի Թորդան, նման են Կորեան 7-8 էլ տեղոյն հետ, ուր կը պատմուի Ս. Մեսրովբայ քարոզութիւնն 'ի Գողթան գաւառի. միայն թէ առ Ագաթանգեղ՝ դէքն մարդակերպ կը փախին խաղտեաց և Կովկասու լեռները. իսկ առ Կորեան ընդհակառակն, 'ի Մարս, Թէլ 613 յետ ձեռնագրութեանն՝ Գրիգորի 'ի ստորոտս Նպատ լերին հասնին և Տրդատայ ընդ առաջ նմա երթալու պարբերութիւնը՝ նոյն է Կորեան յէլ 19 գ. պարբերութեան հետ, ուր Մեսրովբ երբ է. Պօլէն վերագառնալով Հայոց ոստանին կը մօտենայ՝ թագաւորն և կաթողիկոս կը զիմաւորեն նմա. միայն թէ առ Ագաթանգեղ եփրատ գետը կը յիշուի, իսկ առ Կորեան Ռահ գետը. Թէլ 627 «Եւ այսպէս» մինչև «աւետարանութիւն», և յէլ 628 «Չամենայն ժամանակ» մինչև ցէջն 630 պարբերութիւնըն բառ առ բառ նոյն են Կորեան 22 էջով պարբերութեանց հետ. Բագաթանգեղոս՝ Գրիգորի առաքինագարդ և խստակրօն վարուց և զարմանագործութեանց հանդէսը կը նկարագրուի, իսկ առ Կորեան՝ Մեսրովբայն. Թէլ 631-636 հատուածները՝ ճիշդ կը համապատասխանեն Կորեան 23 և 24 էջերու հատուածոց, միայն թէ, առաջնոյն քով ընդհատուած կը տեսնուին միջանկեալ տեղեկութեամբք. Թէլ 636, ճիգ գլխահամարով սկսող պարբերութիւնը՝ նոյն է Կորեան 12 իջի բ. պարբերութեան հետ, յորում Մովսէս մարգարէական գասով, և Պօղոս առաքելական գնդաւ կու գան 'ի ծանօթութիւն Հայաստանեայց, բայց ըստ կենսագրին՝ Լուսաւորչի ձեռքով, իսկ ըստ Կորեան՝ Հայերէն դպրութեան և Մեսրովբայ վարդապետութեամբ. Թէլ 651-652, ինչպէս նաև յէլ 654-655 Տրդատայ և Գրիգորի երթին առ Կոստանդինոս և Սեղբեստրոս, մեծաշուք ընդունելութեան, ընծայընկալութեան, և փառապանծ դարձին հատուածները՝ նոյն են Կորեան 17 իջին, ուր Մեսրովբ կ'երթայ 'ի Բիւզանդիոն առ Թէոդոս փոքր և առ Ատտիկոս և կը դառնայ մեծագանձ ռոճկօք և արքայական սպասաւորօք, և այլն. Թէլ 657 «Ապա յետ այսպիսի գործոց» սկսեալ պարբերութեանէն ցէջն 660 պարբերութիւնը, յորս կ'աւանդուին Գրիգորի Բաճախապատում ճառից գրութիւնն, աւետարանական ընթացքն, եկեղեցւոյ վերակացութիւնը, Տրդատայ և ուրիշ աշակերտելոց հետ Չամենայն ժամանակս կատարուած հոգևոր գործերն և պարագայքը, նոյն են

կորեան 21 և 22 էջերու պարբերութեանցը հետ, թէ՛ 661 « Ոչ եթէ 'ի հին համբաւուց » մինչև ցէ՛ն 663 « յազգս ազգաց » պարբերութիւնքն, որոնք կը կազմեն Ագաթանգեղայ գրոց վերջաբանը, նոյն են բառ առ բառ կորեան վերջաբանին հետ՝ որ յէջ 28: Կը թողու՞մ Կոստ յիշել 'ի Յառաջաբանի անդ և այլուր եղած ուրիշ փոքրիկ հատուածներ և նման բացատրութիւններ, որոնց պաղանքն Ագաթանգեղայ թարգմանութեան վրայ խօսած ժամանակ կը յուսամ պարզել:

Այս զարմանալի երևոյթս՝ արդէն 'ի վաղուց անգրադարձան և անդրադարձուցին Մխիթարեան Հարքս¹ իրենց այլ և այլ հրատարակութեանց և բաղդատութեանց մէջ. սակայն առանց մասնաւոր կարեւրութիւն մի տալու այնմ. մանաւանդ թէ՛ չտարակուսեցան բնաւ ուղղակի զկորիւն, համարել բանաբաղ Ագաթանգեղոսի, և դնել զագաթանգեղոսեան հատուածան իբր հնագոյն և հարազատ աղբիւրս կենսագրութեան Մեսրոպայ: Երկու ծանօթ ազգային բանասէրք ևս, ըստ իմումս գիտութեան, մրցեցան և մրցին տակաւին ընդ իրեանս՝ իրարմէ տարբեր կարծեաց լծոյն տակ, և մինչև ցարգ ոչ ոք 'ի նոցանէ արար լծնկէց զմիւսն: Գուռչմիդ՝ առաջինն եղաւ որ իւր երկասիրութեան² մէջ անաչառ քննութեան ենթարկեց բոլոր այս տեղիքս և ցանկեց իսկ առնթեր գործոց Գրիգորի և Հռիփսիմեանց վկայաբանութեան: Ըստ կարծեաց գերմանացի քննադատին ¹ Ոչ եթէ կորիւն՝ այլ Ագաթանգեղոս է բանաբաղը. ² կորիւնէն առնուած տեղիքը, ներմուծուած են Գրիգորի հնագոյն Էլենասգրոռքիսն հատուծոց մէջ, բայց ոչ եթէ անոր հեղինակն՝ այլ յետին ժամանակի գործակից ոմն համարելու ենք իբր արարող այս բանաբաղութեանցս. ³ Թէ այդ գործակցին կատարեալ և ծառայաբար նմանութիւնն՝ որ աստ պայծառ կը տեսնուի, կ'երաշխաւորէ մեզ, թէ, այն հնագոյն աղբերքը՝ զորս նա ընդօրինակեց, նոյնը բառ առ բառ վերստին կ'ընծայէ մեզ՝ ըստ իսկականին:

Սակայն իմ կարծիքով ոչ Ագաթանգեղոս եղած է բանաբաղ կորեան և ոչ զկորիւն ուղղակի բանաբաղ համարելու ենք Ագաթանգեղայ. այլ նա ինքն կորիւն՝ է բանաբաղ ինքեան: Տեսնենք զգիտարգն գործոյս:

Արդ գորգեան հանգոյցէն աւելի այս կնճռոտ խնդիրն յաջողութեամբ լուծելու համար, պէտք է նախ կորեան երկասիրութեան հարազատութիւնն ապացուցանել, որքան որ գործս կը ներէ: Առ այս նախ կարեւոր կը համարիմ ծանուցանել հետեւեալը՝ զոր Գուռչմիդ բնաւ դիտած չէ. այսինքն է, յանուն կորեան կրկին Պատ.

1. Զամէան. Պատմ. Հայոց հա. 11, էջ 668-669. — 2. Գարեգին Ա. Հոյհ. հին Դպր. Բ. տպ. Վենետիկ 1886, էջ 294: Եւ այլ ոմն 'ի լուսանցս ք. օրինակի կորեան, զոր 'ի հնագոյն ձեռագրէ միջէ օրինակեց Տիբացու Գէորգ և առաքեց 'ի վանս:

3. Agathangelus. §. 24 — 31.

մուշիւնք Ս. Մեսրոպայ մեզի հասած են, որոնք իրարմէ շատ կը տարբերին. այնպէս որ 'ի միոյն ձեռնարկեալ հետեւութիւնքը՝ կարող են միւսոյն ձեռքով ոչընչանալ. Առաջինն է ընդարձակ, որոյ տպագրութիւնն եղաւ յամին 1833, 'ի հնագոյն և 'ի վաւերական երկու հօտրգիր ձեռագրոց վրայէն, Մատենադպրութիւնք ևսխնեաց խորագրով, իսկ միւսն՝ համառօտ, որուն հրատարակութիւնն եղած է յամին 1854ի՝ պարիզեան արքունի մատենադարանի հնագոյն և կէս երկաթագիր ձեռագրին համեմատ, և 'ի շարս Հայկ. Մոփերտոյ կը կազմէ ժՍ. հատորը, Այսմ'բաց 'ի վերոյիշեալ երկու հօտրգիրներէն՝ կան նաև երեք ուրիշ օրինակներ ևս, որք գրեթէ համաձայն են 1833ի հրատարակութեան, Պարիզեան ձեռագիրը միայն է ուրեմն որ սոյն բացառութիւնը կը ներկայացնէ մեզ, գէթ ըստ իմ ծանօթութեան, բայց նորա հնութիւնը մեծ նշանակութիւն ունի, թճը սեղմ է, աւելի ազդու, կոկ և հասկանալի, Բաղդատեալով 1833ի հրատարակութեան հետ, դուք կը կարծեք թէ մի և նոյն անձին և նիւթոյն վրայ ճառող երկու իւրարմէ տարբեր հեղինակութիւններ լինէին, երբեմն թէ չենք սխալիր, յասնին, թէ Մեսրոպայ այս համառօտ պատմութիւնը ճիշդ. այն կերպով կը գտնուի ընդարձակին մէջ, ինչ կերպով կը գտնուին ընդարձակ պատմութեան վերոյիշեալ հատուածները՝ Ագաթանգեղեայ գրոց մէջ. այսինքն է, ոչ այն միայն շարունակութեամբ զոր ընթերցողը կը նկատէ համառօտին մէջ. այլ շարունակ ընդհատուած են իրենցմէ ընդարձակագոյն տեղեկութեամբ, որոնք բոլորովին նոր և տարբեր պատմական եղելութիւններ կը յայտնեն, զորս 'ի զուր է որոնել համառօտին մէջ, Արդ Մեսրոպայ համառօտ պատմութիւնն եթէ կորեան հարազատ երկասիրութիւն համարինք, այն ժամանակ Գուտշմիդի ենթագրութիւնն՝ հիմն 'ի վեր կը տապալի. որովհետև հազիւ թէ երից կամ չորից անդեաց նմանութիւն կայ ընդ այս և ընդ Ագաթանգեղայ, և այն իսկ ոչ այնպէս բառ առ բառ:

Սակայն քանի որ իրն յինքեան, այս ինքն է, այդ երկասիրութեան հարազատութիւնը տարակուսական է, ես չեմ կարող բաւական ապացոյց համարել զայս ընդդէմ Գուտշմիդի. Այլ զայս կարեմ ասել թէ Մեսրոպայ այդ համառօտ պատմութիւնն՝ այդ վիճակի մէջ չէ պարտ համարել ամբողջական գործ մի կորեան, այլ նորա ընդարձակ պատմութենէն ընտրանօք եղած ծաղկաքաղ մի վարուց Ս. Մեսրոպայ, զոր ըրաւ յետագայ ոմն 'ի յընթերցումն իւր և կամ վասն հագեսիրի ուրումն, այն ժամանակ Գուտշմիդի, Սահակայ և նորին իսկ Մեսրոպայ ուրիշ կենսագրութիւններն, Բ. Հաւանօրէն այսպիսի պարագայով մի կորեան յատուկ և այլոց անիմանալի խրթնաբանութիւնք, որոց ստեպ կը հանգիպի ընթերցողն, ընդարձակին մէջ՝

կոկուած և պարզուած են ըստ մեծի մասին: Գ. Եթէ այդ երկասիրութենէն դուրս թողունք Ագաթանդեղայնմանարտն հատուածները, կը մնայ մի բանի էլ բան, որ ոչ միայն չի լինիր արժանի կորեան, այլ և ոչ իսկ կարէ լինել ստոյգ կենսադրութիւն վարուց և գործոց Մեսրոփբայ. որովհետեւ ասա զանց եղած են բոլոր այն պատմական անձինքն և պարագաները, զորս 'ի մէջ կը բերեն Մովսէս և Ղազար՝ յանուն կորեան: Ուրեմն ի՞նչ յինքեան այսպէս լինելով կը մնայ ընդունել իբր հարազատ և ամբողջական գործ կորեան՝ 1833ի հրատարակուած ընդարձակ Մեսրոփբայ պատմութիւնը:

Եւ յիրաւի, այս բանիս յայտնի ապացոյց պէտք ենք համարել նախ Հայկ. Ուփերաց հտ. Բ. էջ 6. Ս. Սահակայ և Մեսրոփբայ պատմութեան անանուն՝ բայց ոսկեգրիչ հեղինակի՝ վկայութիւնը, որ 'ի բազում տեղիս յատուկ անուանց և պատմական դիպաց մասին (օրին. իմն Ս. Սահակայ և Մեսրոփբայ կենաց, գործոց և մահուան, և նշանադրոց գիւտին) վերոյիշեալ հրատարակութեան համաձայն պատմելով և կարէ յէջ 37, թէ Եւ այսպիսի քաղաքավարութիւն նոցա, մանաւանդ թէ Եւ առաւել քան զայն զոր գրեալ է 'ի կառարեալ պատմութեան նոցա: Այս վկայութիւնս կորեան ընդարձակ պատմութեան միայն 'ի գէպ զայ, ուր ստուգիւ մանրամասն պարագաներով կը յիշուին իրք, և ոչ բնաւ համառօտին: Բ. Ապացոյց կը համարիմ՝ ես կորեան յէջ 28 հետեւեալ խօսքերն. «Եւ առ 'ի մանրակրկիտ առնելոյ զկարեւորագոյնս և պատմելոյ զհանգամանս ասացաք: Գ. Եէջ 24 կ'ըսէ, թէ հրամանաւ Սահակայ 'ի Բիւզանդիոն գացող աշակերտաց առաջինն՝ էր Ղևոնդ, երկրորդն՝ Եղնիկ և երրորդն՝ Կորիւն: Հինգ օրինակներ միաբանս զիմարոյ յօղիւ կը գրեն վերջին անունը. իսկ համառօտին մէջ, ընդհակառակն, առանց գիւմ որոյի: Արդ այս երկոյթս յայտնի նշան է թէ ընդարձակին հեղինակն էր կորիւն և կ'ուզէ ըսել «երրորդն՝ ես կորիւն»: Եէջ 16 ուր վրաց

1. Այս երկասիրութեան մէջ բայց յընդհանուր համաձայնութենէ պատմական իրաց՝ կը գտնուին 'ի բազում տեղիս համանման հատուածք բանից և քաջատրուութիւնք ընդ այս և ընդ պատմութեան թորեանցւոյ, յորոց զերկուս միայն բաւական կը համարիմ մէջ բերել ասա: Եէջ 8 կ'ըսուի վասն Սահակայ և Մեսրոփբայ, թէ «վասն զի ուր ոչ լինէին մերձ սուրբ Սահակ և Մեսրոփ, ոչ կարէին իմանալ ըզվերձանութիւն Ս. Գրոց, և զրկեալ լինէին 'ի լուսաւոր վարդապետութենէն»: Նոյրը կ'ըսուի փոքր ինչ տարբերութեամբ բանից առ Մովսէսի Գ. Գլ. Խէ: Եէջ 7. Ս. Սահակայ՝ ի Տիգրան առ Թադաւորն Պարոնց երթին և մեծարուելուն համար կ'ըսուի. «Եւ մեծարի 'ի նմանէ յաւետ վէհաբոյն պատուով. վասն զի արգոյ և պատուական ցուցանէ զմասայս իւր Աստուած առաջի անհաւատից: Նոյրը կը գտնենք ճիշդ թորեանցւոյ պատմութեան Գ. ԺԱ. գլխուն մէջ: Այս գրութեանս լեզուն իսկ ոսկեգրեան է: Ուստի կարելի է հետեցընել թէ այս տեղերս կամ 'ի Մովսէսի փոխ առնուած են, և կամ ուղղակի Մովսէս եղած է հեղինակ այս պատմութեանս: Վերջին ենթադրութիւնս եթէ ստուգուի, այնուհետեւ պէտք է ըսել, թէ երկասիրութիւնս եղած է աղբիւր Ղազարայ և Մովսէսի հասարակ տեղեաց, զոր նորայր անստուգութեան մէջ թողած է:

վրայ կը խօսուի՝ գրուած է այսպէս. « Որոց և իմ անարժանիս եղեալ ի կարգ եպիսկոպոսաւորեանս վիճակ » և իրօք Հայոց աւանդութիւն է թէ կորիւն կարգեալ էր եպիսկոպոս վրաց՝ յետ Սամուէլի. այս բանս ևս չիք ի համառօտն. Գ. Թէ՛ Վ. Թառաշարանին, հեղինակն ինք զինքն աշակերտ կը կոչէ վարդապետին Ս. Մեսրոպայ, որուն կենսագրութեանը ձեռք կը զարնէ. և յէ՛ջ 28 ի վերջարանին, ԿՍ. Մեսրոպը հայր իւր կամ վարդապետ կը կոչէ, յասին. « Ոչ եթէ սուտապատում՝ ճարտարախօս եղեալ զձօրէն իմոյ պատմեցաք » Համառօտին մէջ սոյն բացատրութիւնները կը պակսին, որովհետեւ նորա հեղինակն համառօտող էր և ոչ պրոֆ. յետագայ ունի թերևս և ոչ աշակերտ. Ընդարձակ պատմութեան Թառաշարանի մէջ հեղինակը կը ծանուցանէ, թէ Յովսէփ կաթողիկոսի հրաւրանք կը գրէ Մեսրոպայ պատմութիւնն և ի քաջալերութիւն աշակերտակցացն. այս բանս գլխովին պատմական է, ինչպէս և յէ՛ջ 28 քաջ կը տեսնուի. սակայն համառօտին մէջ այս կարևոր տեղեկութիւնս չիկայ. Թէ՛ Վ. այսպէս և յալ տեղիս, հայրն գիւտի նշանագրոց միշտ իւր հնագոյն անուանակոչութեամբը Մաշտոց կը գրուի. իսկ համառօտին մէջ, ընդ հակառակն միշտ Մեսրոպայ ասորի պատուանուամբը. Թէ՛ Վ. բարեպաշտ իշխանն Գողթնեաց երկիցս Շաբաթ և Շամբաթ կը կոչուի. համառօտին մէջ Շաբիթ գրուած է. երկու ձևս իսկ մի և նոյն անուան կը գտնենք առ Սովսիսի (յէ՛ջ 104, 105 և 475. նշանագրոց գիւտին և Մեսրոպայ պատմութեան հետ սերտիւ կապուած են Հարէշ, Վահրիձ, Բարիշաւ, Ակակիոս և Գիւնք, որք կը յիշուին յընդարձակն յէ՛ջ 8 և 9. այսպէս նաև Սիւնեաց իշխանին Վաղնիսկայ, և եպիսկոպոսին Անուսիայ անուանքը որ յէ՛ջ 14. ինչպէս վրաց նշանագրոց գիւտի պատմութեան մէջ ալ Բակուրթաբաւորին, Մովսէս եպիսկոպոսին և Զաւրայթարդմանին, որ կը յիշուին յէ՛ջ 15, այսպէս և Աղուանից նշանագրոց պատմութեան մէջ Արսվաղթաբաւորին, Մուշեղ եպիսկոպոսին և Յովնաբան քահանայի անուանքը, որ յէ՛ջ 19. ի քարոզութեան անդ զԱւետարանն Հայոց, վրաց և Աղուանից սահմանագ վրայ՝ Ս. Մեսրոպայ հետ անմոռաց են նաև նորա գործակցաց Տիրաշիրի Խորձենացոյ, Մուշէի Տարօնացոյ, Ենովքայ, Դանաւնո՛ւ Թողկայ կամ Թողիկայ, Յովսէփայ, Յովնաննո՛ւ (Մանգակունց) և Գուայ անուանքը՝ զորս յիշէ ընդարձակ պատմութիւն յէ՛ջ 14, 18 և 27. Արդ այս ամենայն կը պակասին համառօտին մէջ, հանդերձ յարակից պատմութեամբք և պարագաներով.

Ե. Ս. Խորենացոյ պատմութեան Գ. գրոց թէ — կէ գլուխներն եթէ բաղդատենք կորեան այդ ընդարձակ պատմութեան հետ՝ գեղեցիկ համաձայնութիւնն յայտնապէս կը տեսնուի բոլոր այն պատմական անձանց և դիպաց մասին. ի գլուխն ՀԲ. համաձայն կորեան 8 և 9

էջերուն կը ծանուցանէ վաւարակ հոգիներ յԱսորիս և զհանդիպումն Ս. Մեսրոպի, դանիւլեան նշանագրոց գիւտը, նորա ուսուցանելն և անյալող ելքը. ՀԴ գլխում՝ ուր կը պատմէ վրաց և Աղուանից նշանագրոց գիւտը, ճիշդ կը համաձայնի կորեան 15 էջի աւանդածին, յերկուսին միանգամայն կը յիշուի Ս. Մեսրոպի երթն յաշխարհն Սիւնեաց, և նոցա իշխանին վասակայ ձեռնադրութիւնը, զոր չէ մարթ գտնել համառօտին մէջ, և գլխուն մէջ համաձայն 19 և 20 իջիցն կորեան կը պատմէ զկրկին առաքելութիւն Ս. Մեսրոպի յաշխարհս Հայոց, վրաց և Աղուանից. մի վասն վարդապետութեան նշանագրոց, միւս ևս՝ վասն քարոզութեան Աւետարանին. ուր կը յիշուին Գարդմանաց իշխանն Խոշրս, Թադաւորն վրաց Արմինի և իշխանն Տաշրաց Արշակայ. իսկ համառօտին մէջ ընդ հակառակն մի միայն առաքելութիւն կը յիշուի. ՀԸ գլխուն մէջ կը պատմէ Մովսէս վաւարակ հոգի որդւոյն Արտաշի կամ Արտաշէսի Թադաւորելն, որ համաձայն է կորեան 18 իջին, ուր կ'ըսուի թէ Մեսրոպ յետ երկրորդ առաքելութեան և գալստեան 'ի Վաղարշապատ՝ հանդիպեցաւ Կաթողիկոսին Սահակայ և Թադաւորին Հայոց Արտաշիսի. եւ իրօք այս Ժամանակս վախճանած էր վաւարակուհի. և Կ. գլխում կը յիշէ Ս. Սահակայ Թադման հանդիսին մէջ զտիկինն Մամիկոնէից Դատրիկ, որ էր կին վարդանայ ստրատելատի. սոյնը կը գտնեմք կորեան յէջ 25. Այսպէս նաև ԿԱ գլխին՝ յորում կը պատմուին համաձայն կորեան, սերմնացան Նեստորականաց գալուստն 'ի Հայս և նոցա պատուհասակոծ արտաքսումն 'ի ձեռն Ս. Սահակայ:

Շարունակելի

Լ. ԲԱՐՍԵՂ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

ԵԶՆԻԿ ԵՒ ԻՒՐ ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆ

Մեր ոսկեգարեան ինքնագիր մատենագրաց մէջ չկայ մէկն որ այնքան փոփոխութիւն կրած ըլլայ (գոնեաւ ըստ այլայլութեան կարգին), ինչպէս մեր ոսկեթափակն Եզնիկ. վասնզի ինչպէս կարելի պիտի ըլլայ մեկնել այն ամէն ետեառալութիւնը և ընդհատմունք իմաստից՝ որք յաճախ կը պատահին ընթերցողին աչաց, եթէ չընենք այսպիսի օրինաւոր ենթադրութիւն մի (ենթադրութիւն՝ զոր ստիպեալ ենք ընել գրեթէ մեր բոլոր ձեռագրաց նկատմամբ), թէ օտարաց ձեռք կամ օրինակողք խանգարած ըլլան այն հոյակապ չէնքը, որոյ երկու գեղեցիկ ձիւղերն էին՝ ճոխութիւն իմաստից և հմտութեանց, որ յետ այնքան այլայլութեանց ցարդ